

Szép bor – jó ház

BORÁSZATI ÜZEM, TOLCSVA

Néhány kutató a nyílvezetők és a visszacsapó fj közt a szőlővenyigét is látni véli a tizenegy évszázada beérkezőknél. Valójában a pannon és a szerémségi területek római előzményei után, valószínűleg csak a szerzetesek és a püspöki birtokok letelepített – jórészt latin nyelveket beszélő – hospesei alapozták meg a szőlő és borkultúrát. Az éghajlat és a geológia feltételei mellett ez indította meg az ország borászatát (lásd még a kultúra szó földművelési eredetét). Ezek a népek egyébként a téglá-, kő- és habarcs-munkákban is jeleskedtek. A miséhez bor (és templom) kellett. Hegyalján a vallon mellett szerémségi-balkáni eredetű is sejteni lehet („szamo-rodni”). Az első aszú-bort egyébként a hagyomány szerint Szepesi Lackó Máté pataki pap készíthette 1630 táján, Lórántffy Zsuzsanna fejedelemasszony számára, éppen az Oremus-dűlő szőlőjéből. Addig csak késői szüretelésű szamorodni készülhetett.

A borászat titkokkal terhes művészet, aminek (mint az építészetnek is) belső nyelve, törvényei, etikája van. Korunkban válságban van: azon túl, hogy a művelési és tulajdonviszonyok ötven év alatt kétszer is radikálisan megváltoztak, a történelmileg ránk maradt borok után ma a könnyű, gyümölcsös, redukciós borok vannak divatban.

A Borkombinát privatizálásakor Tolcsván a spanyol Alvarez család és a magyar állam alapította Oremus Kft. lett egy közel kéthektáros terület birtokosa. A belterületi rész – a „Kurucz-udvar” a Stépán-kúriával és intézői házzal – annak a 18. századi nemesi udvarházakat és szalagtelkeket befogadó telekrendszernek a része, amely a települést nyugatról határolja. Fölötte az andezit-tufába vágott úgynevezett Pogácsás-pincék több emeletes labirintusai szintén a cég birtokába jutottak.

Pince kapuzat, Tolcsva, 1901, M.P. szignó / Gate of the cellar from Tolcsva, 1901

A pince architektúráját Tolcsván – a legutóbbi időkig – egy archetipikus, timpanonnal lezárt íves kapuzat jelentette, helyi-kő kváderekből rakva, mögötte félköríves, bevágott, vagy falazott dongás járatokkal, két gönci vagy szerednyei hordósornyi férőhellyel.

A tervezők, Sugár Péter és munkatársai először 1993-ban kaptak megbízást borászati üzem tervezésére. Akkor a kiviteli tervekkel rendelkező első változat nem épült meg. A munkát három évvel később azonos helyszínre, de bővebb programmal és a konkurens cégek időközben megépült üzemeinek (építészeti) tapasztalataival gazdagodva folytatták. A megbízásban a funkcionális igények teljesítésén túl – a francia chateau-k mintájára – a kastély, a borászat és a szőlőbirtok egységének megteremtése szerepelt. Az általános magyar gyakorlattal szemben lényeges különbség: a megbízó nem zöldmezős beruházással akarta megoldani a telephely-éltetés gondját.

Az épületegyüttes három fő részre tagolódik: 1. a tartályos erjesztőtér és a palackos érlelő két, hosszú, nagy belmagasságú, oszlopokkal és pillérekkel három hajóra osztott teret befogadó, félig az altalajba rejtett épülete; 2. a haránt irányú, többszintes, részben egyesített légtérű, daruzott szőlőfogadó-feldolgozó épület, amelyet észak felé az ugyancsak félig a földbe rejtett stabilizációs és kiszolgáló terek egészítenek ki; 3. a palackozó és alatta a kádárműhely, kis udvarral, földdel fedett traktorgarázssal.

Az első két egység a terep és a telek rendszerében a szintvonalakkal és a felső telekhatárral párhuzamosan áll. A palackozó alacsonyabb tömege ezekhez tompaszögben csatlakozik. Az épületrészek additívan és látszólag spontán módon épülnek össze. A funkcionális okokon túl egyfajta tömegvonzás és a tömegeknek a lejtős terepen való elterpeszkedése az a két erő, ami megteremti az

Homlokzati vázlat, Sugár Péter rajza /
Detail of the elevation, drawing of Péter Sugár

Déli homlokzat, anyagtanulmány, Selényi György rajza / South elevation study on materials, drawing of György Selényi

egyensúlyt. A felületeket valami belső nyomás feszíti, ez csak a palackozó belső oldalán, a tornác pilléreinél oldódik, kijelölve a fő (be-)közlekedés helyét. Ez a tornác kapcsolatot teremt az épület lépcsőháza, a palackozó, a traktorszín és kádárműhely rejtett udvara között.

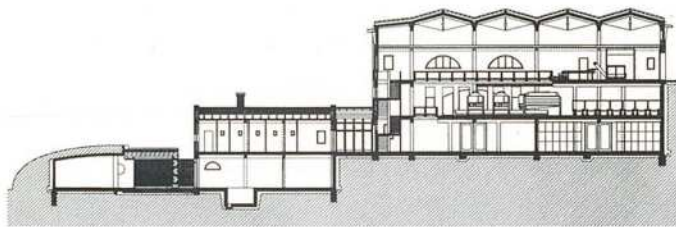
Az épületegyüttest beleng a „történelmi lég”. Integrálja a dél-francia tapasztalatokat, de nem annyira az elvárt francia reneszánsz, sokkal inkább egyfajta ipari múlt, és talán egy domboldalba épített toszkán villa, város településének atmoszférája. Ez nem eklektikus historizálásból, nem a műrészletek átvételéből ered, hanem inkább a tömegformálásból, a tetők szögeiből, a nagy formák lebontásából kis elemekre, a választott anyagok színeiből és felületeiből. A tervezők talán tudatlanjukból húznak elő bizonyos korábban elraktározott kincseket. A telepítés, a súlypont toronnyal való kijelölése szerepelt már korábbi terveken is. Ez a fajta historizálás ismerős lehet az '50-es évek néhány, akkor perifériusnak számító épületéről is.

Az erjesztőtér/palackos érlelő és a stabilizációs tér támfalszerűen kialakított falain a kőburkolat dominál: sárga mádi kő, fűrészelt kváderes és a helyszínen simára faragott, ciklop formában, téglasorokkal, téglaszegmensívekkel és pontszerű, szürke, tolcsvai kőbetétekkel. A szőlőfogadó és palackozó épületrészekben kisméretű és kettős méretű fehérvári téglák, burkoló, bekötő és nyíláskeretező helyzetben, szürke, tolcsvai kőbetétekkel. A két anyag, a kő és a téglaszínárnyalatban és matt, krétás felületi megjelenésben (anyagtani tulajdonságaikban) nagyon közeli, kombinálásuk, ez a mustrázat a falazás logikáját és valamiféle klasszikus dekorativitást mutat. A két anyag összemossa tudatos, a beépített téglák sárgásak (érces, patinás), felületkezelték, és ez a közeledés majdan, ahogy az épület patinásodik, várhatóan még gazdagodni, erősödni fog. Ezek a sárgák, okkerek, vörösek asszociatív kapcsolatban vannak a hasonló színű helyi trachitos, riolitos talajjal, a szőlő is ebben a „nyírok”-talajban díszlik.

A ciklop burkolatú pillérváz és ívek között vízszintesen rétegzett kváder „kitöltő” falak, vagy a déli bütün az (a+)-a+a+b+c+b ritmusú vakárkád-tagolás a statikai szerep mellett a belső szerkezetet vetíti ki. Ugyanígy a nyílászárók a mögöttes funkciót jelenítik meg: műhelykapuk, szellőztető (pince)-ablakok, szőlő ablakosorok a munkahelyeken, nagy légtérrel bevilágító szalag- vagy lunetta ablakok. A körablak több helyen megjelenik, ez a dekorativitáson túl talán valami spirituális tartalommal eredhet, a fény nyalábban bevetüléseének mágiaja ugyanaz, mint egy román kori bütüfalon. A különös lépcsőházi, félig vak körablak alkalmazását a ferde lépcsőkar magyarázza, illetve egymást magyarázzák oda-vissza. Hordozhat még egy további tartalmat: az excentrikus meghajtását (ipari-érzés) – gondoljunk csak a mozdonykerékre. Az oromfalak sorolt timpanonjai is többértelműek: az „üzem-ség” elidegenítő hatása, a festői „városmodell” mellett expresszív, tördelt, szaggatott irányba viszik el az amúgy nyugodt, monumentális kontúrt. Az égre rajzolódó cikk-cakk még valami bio-, zoomorf képzeteket is támaszthat (sárkányfarok).

A nyílászárók egyébként részt vesznek abban a különös játékban, ami az épület folyamatosan változó, átforduló viszonyát jellemzi a környezettel. A község felől érkezőt monumentális, zárt tömegek fogadják, a palackozó tornáca perspektívát teremt, elvezeti a szemet a toronyszerű szőlőfogadóig. Ennek oldalain a lunetta ablakok sora vagy a vakárkádok nagy belső tereket mutatnak. Ugyanaz a lunetta ablak a zöldtetőkről tekintve egy csupán kétszintes homlokzat lábazatán szép, nagy oromfal síkokat hord. A felső útról pedig csak a szőlőfogadó „pavilonja” látszik, mellvédszerű épületrészek keretében. A zöldtetős részek nem váltak támfal-épületekké. Ezt tarthatnánk hibának is, de a fentről álcázott ház (zumthori) típusa szerintem nem jó megoldás. A földvisszatöltés nem tud szervesen a hegy részévé válni, labdapálya-méretei, vízszintessége, növényzete elárulják. A mimik-

Keresztmetszet a traktorszínen, a palackozón és a szőlőfeldolgozón keresztül / Cross section through the tractor shed, the bottling room and the grape processing room

Az állandó munkások, a borász (és vendégei) a tornác alatt, a fedés szögét követő szép nagy és sűrű szelemenenes manipulációs térbe lépnek. Szabálytalan alaprajzával, elosztó szerepével, rövid oldali nagy ablakaival ez az épület egyik legfigyelemreméltóbb tere. Ez a „fedél alulnézetben” is gyakori helyzet az épületben, s mint olyan, történeti képzeteket kelthet. Ebből a helyiségből nyílnak az öltözők, a palackozó és a szőlőfogadó épület alsó szintje. A leszűretelt szőlő vagy a már szemenként kiválogatott aszú itt, a tornác mellett, vagy a felső szinten az osztályozó asztalokhoz érkezik. Mindkét épületrész megközelíthető nagy járművekkel, ugyanígy lent és fent kamionforgó teszi lehetővé a palackozott, érlelt, csomagolt kész áru elszállítását. Az aszúszemek gördíthető, dupla fenekű inox kádakba (spanyolul: puttonio) kerülnek, ezeket a csarnok darujával is lehet mozgatni. A középső szinten elhelyezett prések és rototartályok végzik a szemek „feltárását”, majd a must a fődémáttöréseken kádakba és az erjesztőtér tartályaiba jut. Az erjesztőtérben karcsú oszlopok körül hosszabályozós tartály-hármasok sorakoznak. A szigorú élelmiszeripari atmoszférát jól „helyre teszi” az összemetsződő szegmens-dongák és az osztófal nyers vasbetonja. Itt, a hátsó traktusban van mód a hagyományos hordós erjesztésre is. A padló olívizöld, csúszásmentes önterülő műgyanta burkolata a középtengelyre lejt, amit az ott végigfutó résfolyóka is kijelöl.

A lefejtett friss bor a stabilizációs térbe jut, hőkezelés, derítés után csövön kerül a palackozó steril, üvegfalú szobájába. A palackozóban a már palackban több éve érlelt borokat címkézik. A palackos érlelő az erjesztőtér párdarabja, lapos haránt-pilléreire vasbeton szegmens ívek hordják a harántirányú donga-szegmenseket. A három hajóból a két szélső szolgál az acélkosarakba fektetett palackok tárolására. A csarnok előterében tárolják elszállítás előtt a lemosott, felcímkézett, csomagolt palackokat.

ri helyett őszintébb ez a jól artikulált körüljárhatóság és a furcsa ház izgalma. A képhez persze a beállt növényzet látványa is hozzátartozna, ez most még sajnos várat magára. A kert tervei elfeküdtek egy fiókban, és úgy tűnik, néhány zsák fűmagra már nem futotta.

Ez a felső tetőfelülnézet különben igen fontos; a fenti útról, a zöldtetőről, sőt a hegyoldalról minduntalan rálátni a szépen hajtogatott, irdalt cinktetőzetekre. Ez is az elidegenítés, az ipari architektúra malmára hajtja (vezeti) a vizet. A vágakkal sorolt nyergeket kis röccenással rendre kiegészíti egy-egy félnyereg, a palackozótornác illetve a szőlőfogadó sildje irányában. Ez a képlet is árulkodó: a ritmusok egy tört elemmel zárulnak, a szimmetria méregfoga kihúzva. Fölerősödik a körvonal expresszivitása.

FOTÓ: BOGNÁR JÁNOS

Le Mans római vegyes falazat rajza, 1880 körül / Drawing of the Roman compound wall, Le Mans, c.1880

Ércelőkészítőmű, Gyöngyösoroszi, 1952–53, építész: Skultéthy János, IPARTERV / Dressing works, Gyöngyösoroszi, 1952–53, architect: János Skultéthy

FOTÓ: BUSZNOVSKY TAMÁS

Selényi György

Sugár Péter

A szőlőfogadó épületrész függőleges közlekedését – a teherlift mellett – a keleti homlokzat mögött futó lépcsőház biztosítja. Ennek konzolos, tört lépcsőlemezét a tömör vasbeton mag tartja. A csarnok terétől natúr tölgyfa rács határolja le. A rács is fontos eszköz az ipari elemek ellen-súlyozására, ugyanakkor számos borászati asszociációt ad (a régi szőlő-présektől a rurális fészerepítésig). Ide köthető, ehhez hasonló, de fenyő-ből készült a tornác rekesztő szerkezete is. A lépcsőház – a dolgozókon kívül – a látogatókat is szolgálja, csakúgy, mint a középső szint erjesztő-téri betekintő ablakai vagy a felső szint körülfutó (kilátó) galériája.

A szőlőfogadó épület szerkezeti rendszere nem nagyon veszi figyelembe az erjesztő és érlelő rasztereit, nyílástengelyeit. A gerendarács rácspon-tjaiba nem mindig esik pillér, a nyílástengelyek nem esnek egybe. Bár Sugár Péter építész tervező elmondta, hogy a funkciók tereké bontásá-nak az a filozófiája, hogy – a kőbe vágott barlangépítéssel elve szerint – az egyes egységek öntörvényű, belső értelmű világok. Ennél a „hibánál” tetten érhető a tervező kézigygye is: a szent rendetlenség vállalása.

Az épület egysége mellett szól, hogy befogadja az építészeti méretű és ritmusú, fényes inox berendezéseket, a tárgyként szépen formált gépeket; belső anyagaival, felületeivel csillapítja azok hatását. Ebből az egységből talán csak a kétszárnyú kapuk lógnak ki, síkbeli tagolásuk, profiljaik, vasalatuk kicsit TMK-ízű.* Az épület kivitelezésének minősége különben kiváló, ezt látjuk például a traktorszín tördelt síkú, látszó vasbeton lemezén és pillérsorán.

Az épületek nehezen megtervezhető részei azok a látszólag mellékes, puffer-terek, amik felveszik az „épp most lerakott” árut, göngyöleget, eszközt. Ezt a funkciót ugyanis még a legkörültekintőbb megrendelő sem tudja előre pontosan felmérni. Itt a jelek szerint elég jól eligazodnak a dolgok, bár a tervezők panaszkodnak a bejárat előtti rakatokra, mert ezekről nem tudják fényképezni a „házat”. Hasonlóan fontosak azok a feldolgozó terek, amelyek a szüretnek közti időben kissé üresen ásitóznak.

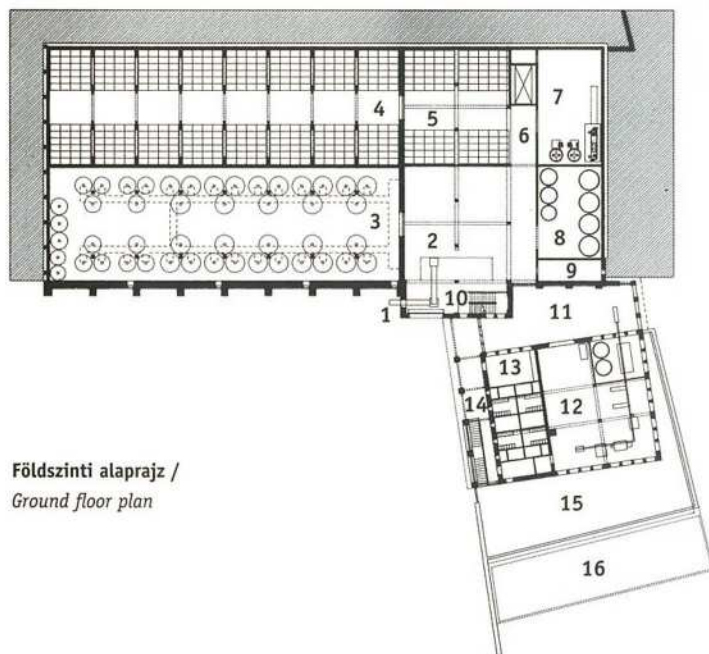
A borászok elismerésüket a „szép bor” kijelentéssel fejezik ki. Az építészek tapasztalatuk szerint a „jó” és a „szép” jelzőt épp fordítva használják – talán éppen azért, hogy a kifejezést ők is a megszokás ellenében nyomatékosítsák. A „jó” talán a funkcionális megfelelésre és az igazság esztétikájára is utal. Az Oremus tolcsvai borászati üzeme „jó ház”. Közvetlen építészeti értékei mellett kulturális folytonosságot teremt, hiteles része a helynek.

■ BUJDOSÓ GYÖZŐ

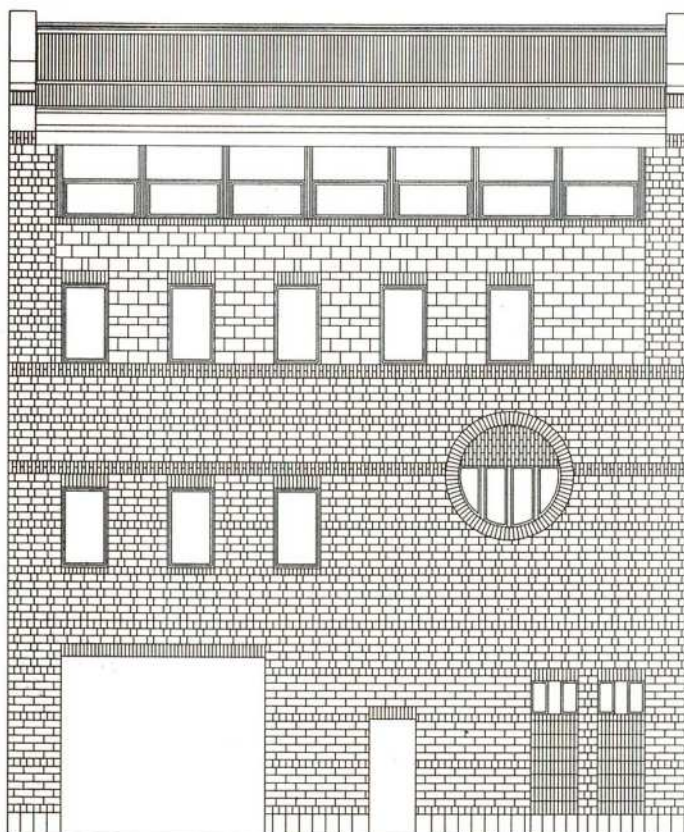
* Az épület megvalósítása nagy kihívást jelentett a kivitelezői csapatnak is. A rendkívüli téli időjárás ellenére a szeptemberi szüretre sikerült az első ütem épületgyűjtését elkészíteni. A kivitelezési tervek feldolgozásában, műszaki megvalósulásában nagy szerepe volt annak az együttműködésnek és bizalomnak, ami a megrendelő és műszaki ellenőr, a tervező és a kivitelező között kialakult. Úgy érezzük, ennek az együtt-gondolkodásnak az eredménye, hogy sikerült egy részletében is kidolgo-zott, igényesen kivitelezett épületgyűjtést létrehozunk.

Komáromi Gyula igazgató
Adeptus Rt.

Földszinti alaprajz /
Ground floor plan

1. Aszfúfogadás és törköly elszállítás	9. Dugó- és címeraktár
2. Feldolgozó és tárolótér	10. Lépcső
3. Tartályos erjesztőtér	11. Manipulációs tér
4. Palackos érlelőtér	12. Palackozó
5. Készáru raktár	13. Fekete-fehér öltöző
6. Teherlift	14. Lejárat a traktorgarázshoz és a kádárüzemhez
7. Technológiai gépészet	15. Traktorudvar légtér
8. Stabilizációs tér	16. Traktorgarázs – zöldtető

Homlokzati részlet / Detail of the elevation

Tolcsva-szótár

■ ADEPTUS

Adeptio (lat.) – elérés, megnyerés, a szerencsés megrendelő és tervező professzionális fővállalkozó-kivitelezője (lásd még: „MINŐSÉG”)

■ ANDRÁS

„Nézzétek meg a sárospataki Vöröstornyt, engedjétek el a fantáziátokat, olyan legyen a ház, mintha több száz éve ott állna...”

■ ANDRÁS

A tokaj-hegylajai chateaux-rendszer az ő műve. A történelem szimulátora, 1630 óta vár arra, hogy ez a pincészet megépüljön; amit Szepsi Laczkó Máté elkezdett, azt ő teljesíti be.

■ ÉPÍTÉS

Áldozathozatal, bálványépítés, a kő és a téglakozmikus helyzetbe hozása.

■ FIÓKOS DONGABOLTOZAT

A zsaluzó ácsok nyugdíjas ábrázoló geometria tanárnőjüktől kértek eligazítást, amikor meg kellett szerkeszteni a dongák áthatási görbéjét.

■ FORMA

Nincs már olyan közösség, aminek szimbolikus jelentést hordozhatna. Fityeg a ház, mint a karneváli jelmez..

■ KŐ

A tokaj-hegylajai pincék építőanyaga. Minden községnek volt (van) egy kőbányája; a riolit és andezittufa fűrészelhető-faragható, az andezit csak pattintható. Faragása-rakása nagy szakértelmet igényel és rendkívül munkáigényes.

■ LACI (Ács László)

A beruházás koordinátora, mindenre figyelő és mindent látó műszaki ellenőre. Kezdetben összehúzott szemmel méregettük egymást. Egészen addig, amíg rájöttünk, hogy ugyanazért a házért küzdünk.

■ LACI (Tápai László, Tolnai László)

A legjobb páros. Mindent tudnak a szakmáról, mindent tudnak a házról. És mindenük ez a ház: ők építették föl.

■ OREMUS

Oratio (lat.) – könyörgés, ima; oremus – könyörögjünk; tokaj-hegylajai szőlőbirtok neve Sátorlajaujhely közelében.

■ ORNAMENTIKA

Az elkülönült épületet (tárgyat) visszavezeti a világba. Nem a jelentése hanem a meglelte fontos. Arra utal, hogy létezik a világban valamilyen összefüggérendszer.

■ SPANYOL (Emilio Alvarez, Raphael Alonso)

Három tervezéyztetés – vendéglátás Madridban. Az elvárás, a bizalom személyes, nekem szóló. Lekötelezőbb, mint egy kötbéres szerződés.

■ TÁJ

Mindig visszavár, ezért mindig visszatérek.

■ TITOK I.

A ház külső képe elrejt, milyen terek vannak belül.

■ TITOK II.

Az alaprajzból nem tudod meg, milyen a ház metszete.

■ TOLCSVA

A főútról lekanyarodva a hegyek sora bevezet a mezőváros tornyaihoz. Olyan, mintha Erdélyben lennénk.

VÉGEzetül mindenkinek hálával és köszönettel tartozom, aki közreműködött a ház létrehozásában.

■ SUGÁR PÉTER

BORÁSZATI ÜZEM, TOLCSVA /
WINERY, TOLCSVA, 2000

Megbízó / Client: Oremus Kft., igazgató: Bacsó András

Bonyolító / Project manager: Ács László – Zenit Sport Bt.

Generáltervező / Design: Radius Kft.

Építész tervező / Architect: Sugár Péter

Tervezőtárs / Co-architect: Selényi György

Építész munkársak / Fellow architects:

Kovács Veronika, Szekeres Fatime, Szőke Mariann

Statika / Structural engineering: Pongor László,

Mantuano Tamás – Pond Kft. (ép. Eng., alapozás);

Hegedűs Péter – H&M-Mérnökiroda Kft. (kiviteli terv)

Gépészet / Plumbing: Oltvai András, Oltvai Tamás –

Oltvai Gépész stúdió

Elektromos tervezés / Electrical planning:

Krén József – Elektroyal Kft.

Épületszerkezeti szakértő / Structural consultant:

Becker Gábor

Technológiai tervezés / Technology:

Victor del Barco – REVINSA; Samuel Tinon – D. H. V.

Kerttervezés / Garden design: Szűcs Ákos, Aranyfa Kft.

Közmű / Public utilities: Havas Ferenc – Rapid Plan Bt.

Generál kivitelező / Main contractor: Adeptus Rt.

Igazgató: Komáromi Gyula

Főmérnök: Dusza Ilona

Előkészítő: Fehér Judit

Főépítészvezető: Révy Miklós

Művezető: Tolnai László

Társvállalkozó / Co-contractor:

Építő- és Szerelőipari Szövetkezet, Sárospatak

Igazgató: Leskó István

Főépítészvezető: Karászi Csaba

Építésvezető: Zajzon Csomós Lajos

